

TYT TARİH · ÜNİTE 1 / 7 · OSMANLI ÖNCESİ TÜRK TARİHİ

# İlk Türk Devletleri: TYT Hap Bilgi

ÖSYM TYT'de tarihin **1. sorusunu** dokuz yılın dokuzunda bu ünitenden sordu: Hunlar, Uygurlar, töre, bozkır kültürü. Soruların hepsi bir parça veriyor ve parçadan çıkarım istiyor.

Notlar konuyu kısa tutup ÖSYM'nin kalıbını gösteriyor: doğru bilgi parçada yoksa cevap olamaz, olayların tarih sırası şıkları eler. Son bölümde dokuz sorunun kilit noktası var.

Bu ünite

9 çıkmış soru (2018-2026)

bu bloktan yılda ~2 soru

9 ÖSYM tuzağı

## 1) ÖSYM bu ünitenden ne sordu?

9 sorunun 4'ü tek konudan geldi: Asya ve Avrupa Hunları.

Asya ve Avrupa Hunları ■■■■ 4 soru

2018/1 Hunların savaş ustalığı 2019/1 Kavimler Göçü'nün sonuçları

2021/1 Margos Antlaşması 2024/1 Anadolios Antlaşması

Uygurlar ■■ 2 soru

2020/1 Uygurlar ve farklı dinler 2022/1 Turfan'da sosyal devlet

Devlet anlayışı ve bozkır kültürü ■■■ 3 soru

2023/1 Boyları tek bayrak altında toplamak 2025/1 Töre 2026/1 Bozkır kültürü ve at

Sorular ÖSYM'nin yayımladığı 2018-2026 TYT soru kitapçıklarından (Sosyal Bilimler testi). Soruların metni ÖSYM'nin telifinde olduğu için burada yok; notlarda **TYT 2025/4** gibi bir damgayla, sorulduğu yıl ve numarasıyla işaretli. Numarayla soruyu kitapçıkta bulabilirsiniz.

## 2) Bozkır Kültürü ve Türk Göçleri

Bozkırın hayat tarzı

- Orta Asya'nın kurak, karasal bozkırında tarım sınırlı; hayvancılık ve **konar-göçer** hayat esas. Yazın yaylaya, kışın kışlağa göçülür.
- **At** bozkır kültürünün merkezinde: hız, hareket ve savaş gücü onunla geldi. Çöl göçebeliğinin hayvanı deve, bozkırınki at. **TYT 2026/1**

- Geniş otlaklar sürüleri besler; coğrafya kültürü biçimlendirir: keçe çadır, kımız, deri ve yün işçiliği.
- Madencilik ve demircilik gelişti; Ergenekon Destanı demirden dağı eritip yurttan çıkmayı anlatır.
- İpek Yolu'nun denetimi Türk devletleri ile Çin arasında yüzyıllar süren bir mücadele konusuydu.

## Göçlerin nedenleri ve yönleri

| NEDEN YA DA YÖN       | AÇIKLAMA                                                                            |
|-----------------------|-------------------------------------------------------------------------------------|
| İklim ve otlak        | Kuraklık ve otlakların yetmemesi sürüleri, sürüler de insanları göçe zorladı        |
| Nüfus ve siyaset      | Nüfus artışı, boylar arası çatışmalar ve Çin baskısı                                |
| Batıya                | Karadeniz'in kuzeyinden Avrupa'ya: Hunlar, Avarlar, Bulgarlar, Peçenekler, Kumanlar |
| Güneye ve güneybatıya | Hindistan'a Akhunlar; İran ve Anadolu'ya Oğuzlar                                    |
| Doğuya                | Çin ve Mançurya'ya gidenler zamanla yerli halkın içinde eridi                       |

## Din, yazı ve sanat

- Gök Tanrı inancı ve ahiret inancı vardı: ölümler eşyalarıyla **kurgan** denen mezarlara gömüldü, **yuğ** denen yas töreni yapıldı.
- Mezar başına, ölenin öldürdüğü düşmanları simgeleyen **balbal** taşları dikildi.
- Göktürkler Orhun (Köktürk) alfabesini, Uygurlar Uygur alfabesini kullandı; Türkçenin bilinen ilk yazılı metinleri Orhun Yazıtları.
- Sanatta **hayvan üslubu**: göçebe hayatta kolay taşınan eşyalar süslendi. Pazırık kurganından çıkan halı bilinen en eski halı.

## ③ Devlet ve Toplum

### Türk devlet geleneğinin kavramları

| KAVRAM | ANLAMI                                                                                                                                                     |
|--------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Kut    | Yönetme yetkisinin hükümdara Tanrı tarafından verildiği inancı; kut kaybedilebilir                                                                         |
| Töre   | Gelenek, görenek ve ahlaktan doğan yazısız hukuk; kağan da uyar, kurultayla gelişir <span style="border: 1px solid black; padding: 2px;">TYT 2025/1</span> |

## KAVRAM

## ANLAMI

**Kurultay (toy)**

Devlet işlerinin görüşüldüğü meclis; son karar hükümdarın

**Ülüs**

Ülke hanedanın ortak malı sayılır; taht kavgalarına ve bölünmelere yol açtı

**İkili teşkilat**

Doğuda kağan, batıda yabgu; geniş ülke iki kanattan yönetildi

**Hatun ve tamga**

Hatun devlet işlerinde söz sahibi; tamga boyun ve devletin işareti

**Aileden devlete****İl** devlet**Budun** boyların birliği**Boy** urugların birliği**Urug** sülale**Oguş** aile

↳ Devlet boyların birleşmesiyle kurulur; boyların bağıllığı çözümlenince devlet de dağılır.

**Dünya hâkimiyeti anlayışı**

- Türk hükümdarları önce Orta Asya'daki Türk boylarını **tek bayrak altında** toplamaya çalıştı: Mete Han 26 kavmi, Kapgan Kağan bütün boyları birleştirdi, Moyen-Çor önce yakın boyları bağladı. ÖSYM buradan teşkilatçı merkezî yapı, ortak hâkimiyet anlayışı ve genişleme çıkardı. **TYT 2023/1**
- Bu ülküye dünya hâkimiyeti (cihan hâkimiyeti) anlayışı denir; kut inancıyla birlikte düşünülür.
- Töre değişmez değildir: kağanların koyduğu kurallar ve kurultay kararlarıyla gelişir, ama herkesi, kağanı da bağlar. **TYT 2025/1**

**④ Asya ve Avrupa Hunları****Hunlar zaman çizelgesi****MÖ 220** • **Teoman**, Asya Hun Devleti'nin bilinen ilk hükümdarı.

- MÖ 209** • **Mete Han** tahta çıktı: onlu sistemle ilk düzenli ordu, dağınık boyların birleşmesi. **TYT 2023/1**
- 375** • **Balamir** Volga'yı geçti: Kavimler Göçü başladı. **TYT 2019/1**
- 395** • Roma İmparatorluğu Doğu ve Batı olarak ikiye ayrıldı.
- 434** • **Margos Antlaşması**: Attila ve Bleda Doğu Roma'ya ağır şartlar kabul ettirdi. **TYT 2021/1**
- 447-448** • Attila'nın II. Balkan Seferi ve **Anatolios Antlaşması**. **TYT 2024/1**
- 451-452** • Galya ve İtalya seferleri; Roma önlerinde Papa I. Leo ile görüşme.
- 453** • Attila öldü; Avrupa Hun Devleti 469'da dağıldı.
- 476** • Batı Roma yıkıldı: İlk Çağ bitti, Orta Çağ başladı.

### İki antlaşma, bir üstünlük

| ANTLAŞMA                   | MADDELER                                                                                                                                                                |
|----------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <b>Margos (434)</b>        | Doğu Roma Hunlara bağlı kavimlerle antlaşma yapmaz, Hunlardan kaçanları kabul etmez; ticaret sınır kasabalarında sürer; yıllık vergi iki katına çıkar <b>TYT 2021/1</b> |
| <b>Anatolios (447-448)</b> | Savaş tazminatı, vergi üç katı, Niş'te pazar kurulur, Doğu Roma'nın asker bulunduracağı alan kısıtlanır <b>TYT 2024/1</b>                                               |

### Antlaşma maddesinden çıkarım

- Vergi ve tazminat ekonomik kazanç; "antlaşma yapmaz, kaçakları kabul etmez" siyasi üstünlük ve Hunlara karşı ittifakı önleme; sınır pazarı ticaretin sürmesi demektir.
- Maddelerde olmayan sonuç çıkarılmaz: Margos'ta Akdeniz ticaretinden söz yok. **TYT 2021/1**
- Tarih sırasına bak: Roma 395'te ikiye ayrılmıştı; "antlaşmadan sonra Roma ikiye ayrıldı" yargısı bu yüzden yanlış. **TYT 2024/1**

### Kavimler Göçü'nün sonuçları

- Avrupa'nın etnik yapısı ve siyasi dengeleri değişti; Germen kavimleri Roma topraklarına yerleşti.
- Roma zayıfladı; Batı Roma 476'da yıkıldı ve Orta Çağ başladı. Derebeylik (feodalite) güçlendi.
- Bugünkü Avrupa devletlerinin temelleri atıldı; Türk kültürü Avrupa'ya ulaştı.

- "Bilim ve teknikte önemli gelişmeler" Kavimler Göçü'nün sonucu değildir; göç Avrupa'da uzun bir karışıklık dönemi açtı. **TYT 2019/1**

## Hun ordusu

- Mete Han'ın **onlu sistemi** (10, 100, 1.000, 10.000 kişilik birlikler) ilk düzenli Türk ordusudur.
- Atlı okçular, uzaktan ok yağdırma ve **hılal taktiği** (sahte geri çekilip düşmanı çember içine alma) bozkır savaşının temelleri.
- "Yalnız bu bilgiye göre" denince sadece parçadaki bilgi geçer: parça ok ve kementi anlatıyorsa onlu sistem ve hılal taktiği doğru bilgi olsa da cevap olamaz. **TYT 2018/1**

## 5) Göktürkler, Uygurlar ve Öbür Türk Devletleri

### Kilit devletler

| DEVLET                         | AKILDA KALACAKLAR                                                                                                                                |
|--------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| I. Göktürk (552-630)           | Bumin Kağan kurdu; "Türk" adını devlet adı olarak kullanan ilk devlet. İstemi Yabgu batıyı yönetti; 582'de ikiye ayrıldı.                        |
| II. Göktürk (682-744)          | Kutluk Kağan yeniden kurdu; Kapgan Kağan boyları birleştirdi; Bilge Kağan, Kül Tigin ve Tonyukuk için Orhun Yazıtları dikildi. <b>TYT 2023/1</b> |
| Uygurlar (744-840)             | Moyen-Çor yakın boyları bağladı; Böğü Kağan Maniheizmi benimsedi; 840'ta Kırgızlar yıktı. <b>TYT 2020/1</b>                                      |
| Turfan Uygurları (840 sonrası) | Turfan ve Kansu'ya çekilen Uygurlar tarım ve ticaretle zenginleşti, şehirli bir hayat kurdu. <b>TYT 2022/1</b>                                   |

### Uygurlarla gelen ilkler **TYT 2020/1**

- |                                                                |                                                           |
|----------------------------------------------------------------|-----------------------------------------------------------|
| 1) Yerleşik hayat<br>Yerleşik hayata geçen ilk Türk topluluğu  | 2) Uygur alfabesi<br>Uzun süre Türk dünyasında kullanıldı |
| 3) Kâğıt ve baskı<br>Kâğıt kullandılar, kalıpla baskı yaptılar | 4) Yazılı sözleşme<br>Alım satım ve borç yazıya geçti     |
| 5) Mimari<br>Tapınak, saray ve kütüphane                       |                                                           |

### Uygur sorularının kalıbı

- Uygurlar Çin'den Budizmi, İran'dan Maniheizmi, Suriyeli rahiplerden Hristiyanlığı tanıdı: "farklı dinler, hoşgörü, kültürel etkileşim, geniş ilişkiler" çıkar. "Hâkim hayat tarzı göçebelik" çıkmaz; Uygurlar yerleşikti. **TYT 2020/1**
- Turfan'a gelen Çin elçisi fakirin az olduğunu, aç kalana devletin yardım ettiğini yazdı: sosyal devlet ve refah çıkar, elçinin gelişi diplomatik ilişki gösterir. "Konar-göçer yaşam yaygın" çıkmaz. **TYT 2022/1**
- Maniheizmin savaşçılığı yumuşattığı ve Uygurların askerî gücünü zayıflattığı yaygın bir görüştür.

### Orta Çağ'ın öbür Türk toplulukları

| TOPLULUK                      | AKILDA KALACAK                                                                             |
|-------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------|
| Avarlar                       | Sasanilerle birlikte İstanbul'u kuşattılar (626)                                           |
| Hazarlar                      | Yönetici kesim Musevîliği benimsedi; Karadeniz'in kuzeyinde ticaret                        |
| Bulgarlar                     | Tuna Bulgarları Slavlaştı; İtil Bulgarları İslamiyet'i kabul etti (922)                    |
| Peçenek, Uz, Kuman            | Karadeniz'in kuzeyinden Balkanlara inen Türk toplulukları                                  |
| Karluklar                     | Talas Savaşı'nda (751) Abbasilerin yanında yer aldılar; Karahanlıların temelinde onlar var |
| Kırgızlar, Türgişler, Oğuzlar | Göktürk ve Uygur sonrası Orta Asya boyları; Oğuzlar sonra Selçukluları kurdu               |

### 6 ÖSYM'nin Kalıbı: Parçadan Çıkarım

"Bu bilgiye göre hangisine ulaşamaz?"

1 Parçayı oku ve her cümlemin söylediğini bir sözcükle özetle: vergi → ekonomik kazanç, tek bayrak → merkezî yapı.

2 Şıkları parçaya tek tek eşle: parçada karşılığı olan şık ulaşılabilir.

3 **Doğru ama parçada olmayan** bilgi cevap olabilir: ÖSYM çeldiricileri bilinen gerçeklerden seçer.

4 **Tarih sırasını** sına: parçadaki olaydan önce olan gelişme onun sonucu olamaz.

↳ Öncüllü sorularda (I, II, III) her öncülü ayrı ayrı parçaya sor; şıkları en son oku.

## ÖSYM'nin dokuz sorusu

SORU

KİLİT NOKTA

Hun okçuları (I-II-III)

Sadece II: parça okları anlatıyor; onlu sistem ve hilal taktiği parçada yok. **TYT 2018/1**

Kavimler Göçü'nün sonucu değil

Bilim ve teknikte ilerleme; göç bir karışıklık dönemi açtı. **TYT 2019/1**

Uygurlar ve dinler

Göçebelik çıkmaz; yerleşik Uygurlar farklı dinlere açıldı. **TYT 2020/1**

Margos maddeleri

Akdeniz ticareti maddelerde yok; ticaret sınır kasabalarında. **TYT 2021/1**

Turfan'da sosyal devlet

Konar-göçer yaşam çıkmaz; refah ve devlet yardımı çıkar. **TYT 2022/1**

Tek bayrak altında boylar

Üç öncül de doğru: merkezî yapı, ortak anlayış, genişleme. **TYT 2023/1**

Anatolios (I-II-III)

II ve III; Roma'nın ikiye ayrılması antlaşmadan önce (395). **TYT 2024/1**

Töre

"Değişmeyen kurallar bütünü" yanlış; töre kurultayla gelişir. **TYT 2025/1**

Bozkır ve at (I-II-III)

I ve II; "kültürel etkileşime kapalı" parçada yok. **TYT 2026/1**

## 7 ÖSYM tuzakları: tek sayfada

Her çıkmış sorunun bir tuzağı var. Sınavdan önceki son tekrar için bu liste yeter.

- 1 Onlu sistem ve hilal taktiği doğru bilgilerdir ama ok ve kement anlatan parçadan çıkarılamaz. **TYT 2018/1**
- 2 Kavimler Göçü bilim ve teknikte ilerleme getirmedi; Avrupa'da karışıklık dönemi açtı. **TYT 2019/1**
- 3 Uygurlar yerleşik hayata geçti; "göçebe hayat hâkimdi" demek yanlış. **TYT 2020/1**
- 4 Margos Antlaşması Akdeniz ticaretini Hunlara bırakmadı; ticaret sınır kasabalarında sürdü. **TYT 2021/1**
- 5 Turfan Uygurlarında konar-göçer yaşam yaygın değildi; tanıklık refahı ve devlet yardımını anlatıyor. **TYT 2022/1**

- 6 Boyları tek bayrak altında toplamak hem merkezî yapı hem genişleme demektir; üç öncülü de eleme. **TYT 2023/1**
- 7 Roma 395'te ikiye ayrıldı; 447-448'deki Anadolios Antlaşması'ndan sonra değil. **TYT 2024/1**
- 8 Töre değişmez değildir; kağanın kuralları ve kurultay kararlarıyla gelişir. **TYT 2025/1**
- 9 Bozkır göçebeleri kültürel etkileşime kapalı değildi; İpek Yolu ve göçler etkileşimi artırdı. **TYT 2026/1**

## 8 Kendini dene: doğru mu, yanlış mı?

Önce D ya da Y'yi işaretle; cevaplar sayfanın sonunda.

- |                                                                      |                                                       |
|----------------------------------------------------------------------|-------------------------------------------------------|
| 1. Mete Han onlu sistemle düzenli orduyu kurdu.                      | <input type="checkbox"/> D <input type="checkbox"/> Y |
| 2. Kavimler Göçü'nü Göktürkler başlattı.                             | <input type="checkbox"/> D <input type="checkbox"/> Y |
| 3. Roma İmparatorluğu Anadolios Antlaşması'ndan sonra ikiye ayrıldı. | <input type="checkbox"/> D <input type="checkbox"/> Y |
| 4. "Türk" adını devlet adı olarak ilk kullanan Göktürklerdir.        | <input type="checkbox"/> D <input type="checkbox"/> Y |
| 5. Uygurlar yerleşik hayata geçen ilk Türk topluluğudur.             | <input type="checkbox"/> D <input type="checkbox"/> Y |
| 6. Töre yazılı bir kanunname değildir.                               | <input type="checkbox"/> D <input type="checkbox"/> Y |
| 7. Kut inancına göre yönetme yetkisi Tanrı tarafından verilir.       | <input type="checkbox"/> D <input type="checkbox"/> Y |
| 8. Ülüş anlayışı taht kavgalarını azalttı.                           | <input type="checkbox"/> D <input type="checkbox"/> Y |
| 9. Kurultayda son karar hükümdarındır.                               | <input type="checkbox"/> D <input type="checkbox"/> Y |
| 10. Bozkır kültürünün temel hayvanı devedir.                         | <input type="checkbox"/> D <input type="checkbox"/> Y |
| 11. Talas Savaşı'nda Karluklar Abbasilerin yanında yer aldı.         | <input type="checkbox"/> D <input type="checkbox"/> Y |
| 12. Hazarların yönetici kesimi Hristiyanlığı benimsedi.              | <input type="checkbox"/> D <input type="checkbox"/> Y |

## Cevaplar

1. **D** Onlu sistem 10, 100, 1.000, 10.000 kişilik birlikler.
2. **Y** Balamir yönetimindeki Hunlar başlattı (375).
3. **Y** Roma 395'te ayrıldı, antlaşmadan önce.
4. **D** Bumin Kağan'ın kurduğu devlet (552).
5. **D** Şehir, tapınak ve tarım Uygurlarla yaygınlaştı.
6. **Y** Töre gelenek ve ahlaktan doğan yazısız hukuktur.
7. **D** Kut kaybedilebilir; hükümdar onu korumak zorunda.
8. **Y** Ülke hanedanının ortak malı sayıldığı için taht kavgalarını artırdı.
9. **D** Kurultay danışır, hükümdar karar verir.
10. **Y** Bozkırın hayvanı at; deve çöl göçebeliğinin.
11. **D** 751'de Çin'e karşı Abbasileri desteklediler.
12. **Y** Hazar yönetici kesimi Musevîliği benimsedi.

**Kaynak:** Test yapısı: ÖSYM 2026-YKS Kılavuzu, Tablo 1A. Sorular ve cevaplar: ÖSYM'nin yayımladığı 2018-2026 TYT soru kitapçıkları (Sosyal Bilimler testi).